

9. Rohul's'ka, O. O. (2022). Formuvannya 'soft skills' v uchasykiv osvitynoho protsesu ZVO [The Formation of 'Soft Skills' in Participants of the Educational Process of Higher Education Institutions]. Suchasni tendentsiyi rozvytku nauky ta osvity v umovakh yevrointehratsiyi : mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Vinnytsya, 29-30 berez. 2022 r.: tezy ta statii / redkol.: Drabovs'kyu A.H. ta in. Vinnytsya : Vinnyts'kyu kooperatyvnyy instytut. S. 126–128. [in Ukrainian]

10. Soft and Hard Skills: Sheho vazhlyvishe? Rozpovid' odnogo rekrutera [Soft and Hard Skills: Which is more Important? The Story of One Recruiter]. URL: <https://www.globallogic.com/ua/insights/blogs/soft-hard-skills-what-important/> (data zvernennya: 01.04. 2023). [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РОГУЛЬСЬКА Оксана Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іншомовної освіти та міжкультурної комунікації Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: сучасні дослідження теорії і методики професійної освіти, методологічні, компаративні, науково-методичні засади підготовки майбутніх учителів іноземних мов в умовах інформаційно-освітнього середовища ЗВО.

МАГДЮК Ольга Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: педагогіка, підготовка вищої школи, мовна підготовка студентів немовних спеціальностей.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ROGULSKA Oksana Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication, Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: modern studies of the theory and methodology of professional education, methodological, comparative, scientific – methodical principles of training future foreign language teachers under the conditions of information and learning environment in higher education institutions.

MAHDIUK Olha Viktorivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Khmelnytskyi National University.

Scientific interests: pedagogy, higher school training, language training of students of non-linguistic majors.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2023 р.

УДК 378+37.07

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-209-98-103

РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3558-2103>
e-mail: lryabovol8@gmail.com

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК КОМПЛЕКСНЕ ПОНЯТТЯ ТА СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

У статті у результаті аналізу Плану дії Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення й відбудова» та аналітичних звітів про стан вищої освіти встановлено, що в умовах воєнного стану та відновлення й відбудови вітчизняної вищої освіти у повоєнний час актуалізувалася проблема забезпечення якості освіти. Мета статті – розглянути якість вищої освіти та її забезпечення з позицій системного підходу, як складне, суспільно зумовлене явище. Вивчення наукових підходів до дослідження цього феномену дозволило встановити, що якість освіти – багатоаспектне поняття, має складну структуру. Вітчизняні й зарубіжні вчені розглядають якість освіти як: інтегральну характеристика освітньої діяльності та її результатів; синтетичну категорію, що відображає всі компоненти й аспекти розвитку освіти як системи; інтегральну характеристику системи освіти, що відображає ступінь відповідності ресурсного забезпечення, освітнього процесу, освітніх результатів до нормативних вимог, соціальних й особистісних очікувань; комплексний показник щодо забезпечення певного рівня знань, умінь, навичок, інших компетентностей та відповідного рівня задоволення очікувань від наданих освітніх послуг; систему складних об'єктів, процес і результат освітньої діяльності. Узагальнення дозволило репрезентувати бачення якості освіти як динамічного суспільно-освітнього феномену, що детермінований зовнішньо такими чинниками, як рівень політичного, соціально-економічного й культурного розвитку суспільства, що формують суспільний запит до освіти, отже, і до її якості, і до відповідних систем забезпечення якості вищої освіти. Констатовано, що істотним чинником становлення такої системи в Україні у воєнний та повоєнний час є європейська інтеграція нашої держави, яка висуває певні вимоги щодо релевантності вітчизняної освітньої практики, у тому числі щодо забезпечення якості вищої освіти, до Європейських стандартів.

Ключові слова: забезпечення якості вищої освіти, Європейський простір вищої освіти, Європейські стандарти забезпечення якості вищої освіти, освітня діяльність, освітній процес, компетентності, стейкхолдери, методики і технології навчання.

RIABOVOL Liliia Tarasivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Law and Law Enforcement
of the Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3558-2103>
e-mail: lryabovol8@gmail.com

QUALITY OF HIGHER EDUCATION AS A COMPLEX CONCEPT AND SOCIAL PHENOMENON

In the article, as a result of the analysis of the Action Plan of the Council of Europe for Ukraine for 2023-2026 «Resilience, Recovery and Reconstruction» and analytical reports on the state of higher education, it was established that in the conditions of martial law and the restoration and reconstruction of national higher education in the post-war period, the problem of providing quality of education. The purpose of the article is to consider the quality of higher education and its provision from the standpoint of a systemic approach, as a complex, socially conditioned phenomenon. The study of scientific approaches to the study of this phenomenon made it possible to establish that the quality of education is a multifaceted concept with a complex structure. Domestic and foreign scientists consider the quality of education as: an integral characteristic of educational activity and its results; a synthetic category reflecting all components and aspects of the development of education as a system; an integral characteristic of the education system, which reflects the degree of compliance of resource provision, educational process, educational results with regulatory requirements, social and personal expectations; a comprehensive indicator of ensuring a certain level of knowledge, abilities, skills, other competencies and the corresponding level of satisfaction of expectations from the provided educational services; system of complex objects, process and result of educational activity. The generalization made it possible to represent the vision of the quality of education as a dynamic socio-educational phenomenon, which is determined externally by such factors as the level of political, socio-economic and cultural development of society, which form the public demand for education, therefore, for its quality, and for the corresponding support systems quality of higher education. It was established that a significant factor in the formation of such a system in Ukraine during the war and post-war period is the European integration of our country, which puts forward certain requirements regarding the relevance of domestic educational practice, including ensuring the quality of higher education, to European standards.

Key words: quality assurance of higher education, European area of higher education, European standards of quality assurance of higher education, educational activity, educational process, competences, stakeholders, methods and technologies of education.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Повномасштабна війна РФ проти України спричинила істотні ускладнення щодо організації й забезпечення освітнього процесу у вітчизняних закладах вищої освіти (далі – ЗВО). Основними викликами, за визначенням О. Шарова, залишаються: «організація освітнього процесу в умовах воєнного стану, створення безпечних умов, збереження академічної культури та якості освіти, а також реагування на події, пов'язані з військовими діями» [2, с. 32, 33].

Питання забезпечення якості освіти в Україні є у колі уваги Ради Європи. Так, у Плані дій для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення й відбудова» (Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023-2026) серед інших заходів запропоновано також зміцнювати потенціал органів управління освітою на національному, місцевому та інституційному рівнях для забезпечення інклюзивної системи управління освітою, що ґрунтується на участі усіх заінтересованих сторін та гарантує рівний доступ до якісної освіти для всіх [16].

У процесі відновлення України у повоєнний час принципових змін мають зазнати всі елементи суспільного життя – державне управління, демократичні інституції, фінансово-економічний та гуманітарний сектори, зазначено Паризькому звіті 1 «Відбудова України: принципи та політика». Умовою цього є розвиток людського капіталу, вирішальне значення для створення й підтримки якого має система освіти як ключовий чинник відбудови України. Саме тому пріоритетом

реформування системи освіти в Україні має стати її якість, більше того, якість освіти має стати метою реформування системи освіти, акцентовано у згаданому звіті [1, с. 11, 354].

«Забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності» віднесено до засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності (абз. 3 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту» (далі – Закон «Про освіту»)) [11]. Процес імплементації європейських цінностей якості освіти у вітчизняну систему освіти триває. В умовах воєнного стану та відновлення й відбудови вітчизняної вищої освіти у повоєнний час проблема якості вищої освіти (далі – ЯВО) та її забезпечення актуалізувалася.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблематика притягує науковий інтерес фахівців з філософії, історії, педагогіки, юриспруденції, державного управління та інших галузей знань. Так, питання нормативно-правових засад забезпечення якості вищої освіти (далі – ЗЯВО) в Україні та рівень їх відповідності до Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG 2015), а також до міжнародних угод, уклавши які, Україна взяла зобов'язання щодо реформування освітньої галузі відповідно до стандартів Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО), вивчали А. Бутенко, І. Іваночко, В. Кухарський, О. Осередчук, та ін.

Переважно питання ЗЯВО розглядають в контексті європеїзації / інтернаціоналізації вітчизняної системи освіти. М. Дебич, до прикладу констатувала, що інтернаціоналізація – провідна тенденція розвитку ВО, чинник удосконалення й

інструмент впливу на ЯВО у глобальному вимірі [3, с. 121, 125]. А. Сбруєва і І. Єременко пов'язують феномен інтернаціоналізації ЗЯВО з міжнародним характером ЄПВО, розуміючи інтернаціоналізацію ЗЯВО як процес формування й запровадження нормативних, організаційних та змістово-процесуальних засад європейського виміру забезпечення якості в ЄПВО на наднаціональному, національному та інституційному рівнях з метою підвищення ЯВО, конкурентоспроможності ЗВО, систем ВО національного та регіонального рівнів на глобальному ринку освітніх послуг. Європейський вимір ЗЯВО вчені розглядають як один з проявів і результатів процесу інтернаціоналізації ЗЯВО в ЄПВО [12, с. 58, 149-168]. ЗЯВО в умовах європеїзації України, стратегію європейського співробітництва в галузі освіти як євроінтеграційний орієнтир для української освіти, та інші аспекти цієї проблематики розкрила у своїх працях О. Локшина. Формування систем ЗЯВО в європейських країнах в контексті становлення ЄПВО вивчала І. Соколова, та ін. З позицій науки державного управління цю проблематику досліджували Є. Архипова, О. Воробйова, В. Дроздов, Д. Карамішев, Г. Кільова (якість освіти як базове поняття в сучасних процесах реформування освітньої галузі) [6, с. 22], І. Семенець-Орлова та Н. Грабовенко (ЗЯВО як напрям державного управління у сфері освіти) [13], та ін.

Важливими для формування висновків й узагальнень нашого дослідження відіграли аналітичні звіти – Відбудова України: принципи та політика [2], Вища освіта в Україні: зміни через війну [1], тощо.

Мета статті – дослідити якість вищої освіти та її забезпечення з позицій системного підходу, як складне, суспільно зумовлене явище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якість освіти – це: «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг» (п. 29 ч. 1 ст. 1 Закону «Про освіту») [11]; «відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатам навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості» (п. 23 ч. 1 ст. 1 Законі України «Про вищу освіту» (далі – Закон «Про ВО»)) [10]. Наведені визначення практично суголосні. У Законі «Про ВО» поняття якості освіти лише конкретизоване щодо відповідного рівня освіти й дещо розширене за рахунок вказівки на те, що ВО має відповідати потребам заінтересованих сторін і суспільства, а також на те, що передбачається здійснення процедур внутрішнього й зовнішнього ЗЯВО. Наведені законодавчі визначення наразі практично не розкривають сутність якості освіти, її структуру й чинники.

В ESG 2015 об'єктивно вказано, що для поняття «якість освіти» складно сформулювати

визначення, оскільки, явище, яке воно опосередковує, має комплексний характер і є результатом взаємодії між викладачами, студентами й інституційним навчальним середовищем, в якому зміст програм, навчальні можливості й матеріально-технічні засоби / ресурсне забезпечення відповідають поставленій меті. Поняття «забезпечення якості освіти» в ESG 2015 також розкривається як складне явище – у вузькому й широкому аспектах. У широкому – для позначення всіх видів діяльності в рамках безперервного циклу вдосконалення, що охоплює власне забезпечення (у вузькому розумінні) та підвищення якості за участі усіх «залучених сторін» (усіх учасників освітнього процесу в ЗВО – керівництва, науково-педагогічних працівників, студентів), а також зовнішніх стейкхолдерів (роботодавців, зовнішньої академічної спільноти, інших зовнішніх партнерів ЗВО). Акцентовано, що ЗЯВО в ЄПВО вимагає врахування очікувань і потреб здобувачів освіти, усіх інших залучених сторін, суспільства загалом, проте, відповідальність за якість своїх освітніх послуг і забезпечення цієї якості несуть безпосередньо ЗВО. Системний підхід до ЗЯВО в ESG 2015 простежується й у тому, що передбачається три види взаємопов'язаної та взаємоузгодженої діяльності і три види відповідних стандартів – щодо внутрішнього забезпечення якості освіти, зовнішнього забезпечення якості освіти, а також щодо роботи агенцій із забезпечення якості. У сукупності ці нерозривно пов'язані частини становлять основу європейської системи забезпечення якості освіти [17, с. 6, 7, 8, 9]. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), що є агенцією із забезпечення ЯВО в Україні, також вказує на комплексність якості освіти та її забезпечення. У доповіді цього органу про ЯВО в Україні та її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році зазначено, що ЯВО охоплює значний спектр процесів і явищ у сфері ВО [4, с. 4].

Незалежно від того, з позицій якої науки досліджується феномен якості освіти, вчені акцентують на його багатоаспектність та складну структуру. Якість освіти розглядають як: інтегральну характеристика освітньої діяльності та її результатів (Н. Калінічева) [5, с. 26]; синтетичну категорію, що відображає всі компоненти й аспекти розвитку освіти як системи (Г. Кільова) [6, с. 23]; інтегральну характеристику системи освіти, що відображає ступінь відповідності ресурсного забезпечення, освітнього процесу, освітніх результатів до нормативних вимог, соціальних й особистісних очікувань, і як багатогранна категорія має задаватись технологічно, організаційно, психологічно, враховувати здібності, які мають вступники у ЗВО (О. Грибко) [15, с. 31]; комплексний показник, «що включає в себе забезпечення певного рівня знань, умінь, навичок, інших компетентностей та відповідного рівня задоволення очікувань від наданих освітніх послуг» (О. Воробйова) [15, с. 164, 168]. Розглядаючи якість освіти як об'єкт управління й оцінювання з позицій науки державного управління, Д. Карамішев

презентує її як систему складних об'єктів, і як процес, і як результат [15, с. 4].

Поняття забезпечення якості освіти також розглядають як комплексне. У Національному освітньо-науковому глосарії під ЗЯО розуміють «сукупність процедур, що застосовуються на інституційному (внутрішньому) та національному й міжнародному (зовнішньому) рівнях для якісної реалізації освітніх/ навчальних програм і присудження кваліфікацій» [7, с. 32].

Зарубіжні дослідники також вказують на комплексний характер якості освіти та її забезпечення, виокремлюючи чотири відповідних аспекти, а саме: якість як контроль, що передбачає здійснення певних процедур для встановлення відповідності рівня набутих знань, умінь, навичок, компетентностей до потреб суспільства; якість як постійне вдосконалення освітньої програми та освітньої діяльності у ЗВО; якість як орієнтація на майбутнє з його запитами, новими суспільними цінностями; якість як досягнення прориву, що передбачає розвиток у здобувачів освіти творчості й креативності [18, с. 178].

ЯВО обгрунтовано розглядають як чинник конкурентоспроможності випускників, ЗВО, загалом ВО України на міжнародному рівні. Налагодження системи ЗЯВО є основною умовою підвищення конкурентоздатності ЗВО на світовому освітньому ринку, прямо вказує О. Воробйова [15, с. 174]. Саме ЯВО та здатність своєчасно реагувати на всі глобальні виклики є запорукою конкурентоспроможності українських ЗВО, вважає С. Ніколаєнко [9, с. 6].

ЯВО зумовлюється різними чинниками, насамперед, це – рівень політичного, соціально-економічного й культурного розвитку суспільства, що формує відповідний суспільний запит до освіти, отже, і до її якості, і до відповідних систем забезпечення якості освіти. Як констатує І. Соколова, «національні системи ЗЯВО реагують на очікування суспільства, організаційні та процесуальні зміни в інституційних політиках забезпечення якості; підтримують розвиток культури якості на всіх рівнях; враховують потреби й очікування студентів і всіх інших стейкхолдерів» [14, с. 107]. У. Науменко також зазначає, що проблема ЗЯВО є соціокультурною, а її «розв'язання можливе тільки при приведенні освіти у відповідність з новими соціально-економічними вимогами ринкової економіки» [8, с. 16].

Сутність та зміст ЯВО зумовлюється також розумінням / баченням цієї якості різними групами стейкхолдерів як заінтересованими сторонами внутрішніми і зовнішніми, серед яких: суспільство загалом та його потреби на відповідному етапі розвитку; безпосередньо держава, яка, з одного боку, фінансово-матеріально забезпечує функціонування системи ВО, з іншого, очікує компетентних фахівців у всі сфери діяльності держави й суспільства; здобувачі ВО як споживачі освітніх послуг, для яких ЯВО забезпечує конкурентоздатність на ринку праці; роботодавці, для яких якість освіти, зокрема практичної підготовки студентів, визначає необхідний і достатній рівень професіоналізму випускників ЗВО;

безпосередньо ЗВО, адміністрація та НПП, для яких якість підготовки визначає рівень конкурентоспроможності самого ЗВО на ринку надання освітніх послуг. Слід також враховувати, що всі відповідні потреби / запити / очікування швидко змінюються у зв'язку зі стрімкими перетвореннями, які відбуваються в сучасному динамічному світі.

У цьому контексті на увагу заслуговує підхід Г. Кільової, яка визначає поняття якості освіти з позицій кожного окремого стейкхолдера. Так, якісна освіта: для студента це – освіта, яка «сприяє розвитку його особистості і професійної кар'єри»; для роботодавця – яка «підготувала компетентного працівника»; для суспільства – «яка формує особистість, здатну до ефективної соціальної життєтворчості» [6, с. 23-24].

Важливо, що якість освіти здійснює зворотній вплив на суспільне й державне життя. Як справедливо зазначають І. Семенець-Орлова та Н. Грабовенко, «Проблема якості освіти в Україні набуває особливого соціально-економічного і перспективно-орієнтованого значення» [13, с. 240].

Висновки та перспективи подальших розвідок у напрямі дослідження. У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків. У найбільш широкому розумінні, якість освіти – це динамічний суспільно-освітній феномен, зовнішньо детермінований такими чинниками, як рівень політичного, соціально-економічного й культурного розвитку суспільства, що формує відповідний суспільний запит до освіти, отже, і до її якості, і до відповідних систем забезпечення якості вищої освіти. Істотним чинником становлення такої системи в Україні у воєнний та повоєнний час є європейська інтеграція нашої держави, яка висуває певні вимоги щодо релевантності вітчизняної освітньої практики зокрема із забезпечення якості вищої освіти до Європейських стандартів. Перспективним у напрямі дослідження є проведення аналізу сучасного стану вітчизняної системи забезпечення якості вищої освіти, зокрема її правових засад, та встановлення рівня її відповідності до ESG 2015.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Відбудова України: принципи та політика. Паризький звіт 1 / За ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. В. ді Мауро. CEPР Press, 2022. 507 с.
2. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / С. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
3. Дебич М. А. Теоретичні засади інтернаціоналізації вищої освіти: міжнародний досвід: монографія. Ніжин: ПП Лисенко, 2019. 408 с.
4. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / за ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.
5. Калінічева Г. Якість вищої освіти як складова формування людського капіталу: виклики для України. *Освітологія*. 2021. № 10. С. 24-36. <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2021.103>

6. Кільова Г. О. Якість освіти як ключова категорія менеджменту освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 5-6 (154-155). С. 22–26.

7. Національний освітньо-науковий глосарій. К.: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 524 с.

8. Науменко У. В. Модернізація системи вищої гуманітарної освіти України в контексті європейських інтеграційних процесів : автореф дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2014. 24 с.

9. Ніколасенко С. М. Якість вищої освіти – запорука конкурентоспроможності українських університетів. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (2). С. 1-7. <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-5>

10. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/jpgjo> (дата звернення: 27.07.2023)

11. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/jpggw> (дата звернення: 27.07.2023).

12. Сбруєва А. А., Єременко І. В. Формування європейського виміру забезпечення якості вищої освіти в контексті інтернаціоналізації освітнього простору: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 254 с.

13. Семенець-Орлова І. А., Грабовенко Н. В. Забезпечення якості вищої освіти в Україні: аспект державного (де)регулювання. *Публічне урядування*. 2020. № 5(25). С. 232–243. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-5\(25\)-232-243](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-5(25)-232-243)

14. Соколова І. Європейські підходи і практики забезпечення якості вищої освіти. *Неперевна професійна освіта: теорія і практика (Серія: педагогічні науки)*. 2020. Вип. 2(63). С. 104–113.

15. Теоретико-методичні засади забезпечення якості освіти : монографія / за заг. ред. Д. В. Карамішева. Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2020. 180 с.

16. Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023–2026. Adopted by the Committee of Ministers on 14 December 2022 at the 1452nd meeting of the Ministers’ Deputies. URL: <https://cutt.ly/z2TTayy>

17. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)). К.: ТОВ «ІЦ», 2015. 32 с.

18. Van Kemenade E., Pupius M., Hardjono T. W. More Value to Defining Quality. *Quality in Higher Education*. 2008. № 14(2). S. 175–185.

REFERENCES

1. Vidbudova Ukrainy: pryntsyipy ta polityka. Paryzkyi zvit 1 (2022) [Reconstruction of Ukraine: principles and policy. Paris Report 1] / Za red. Yu. Horodnichenka, I. Solohub, B. V. di Mauro. CEPR Press. 507 s. [in Ukrainian]

2. Vyscha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit (2023) [Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report] / Ye. Nikolaiev, H. Rii, I. Shemelynets. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka. 94 s. [in Ukrainian]

3. Debych, M. A. (2019). Teoretychni zasady internatsionalizatsii vyshchoi osvity: mizhnarodnyi dosvid: monohrafiia [Theoretical foundations of internationalization of higher education: international experience: monograph]. Nizhyn: PP Lysenko. 408 s. [in Ukrainian]

4. Dopovid pro yakist vyshchoi osvity v Ukraini, yii vidpovidnist zavdanniam staloho innovatsiinoho rozvytku suspilstva u 2022 rotsi (2023) [Report on the quality of higher education in Ukraine, its compliance with the tasks of sustainable innovative development of society in 2022] / za red. A. Butenka, O. Yeremenko, N. Stukalo. Kyiv: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. 59 s. [in Ukrainian]

5. Kalinicheva, H. (2021). Yakist vyshchoi osvity yak skladova formuvannia liudskoho kapitalu: vyklyky dlia Ukrainy [The quality of higher education as a component of human capital formation: challenges for Ukraine]. *Osvitohiia*. № 10. S. 24-36. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2021.103> [in Ukrainian]

6. Kilova, H. O. (2012). Yakist osvity yak kliuchova katehoriia menedzhmentu osvity [Quality of education as a key category of education management]. *Osvita ta pedahohichna nauka*. № 5-6 (154–155). S. 22–26. [in Ukraine]

7. Natsionalnyi osvitho-naukovyi hlosarii (2018) [National educational and scientific glossary]. К.: TOV «KONVI PRINT». 524 s. [in Ukrainian]

8. Naumenko, U. V. (2014). Modernizatsiia systemy vyshchoi humanitarnoi osvity Ukrainy v konteksti yevropeyskykh intehratsiinykh protsesiv [Modernization of the higher humanitarian education system of Ukraine in the context of European integration processes]: avtoref dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Kyiv. 24 s. [in Ukrainian]

9. Nikolaienko, S. M. (2020). Yakist vyshchoi osvity – zaporuka konkurentospromozhnosti ukraïnskykh universytetiv [The quality of higher education is the key to the competitiveness of Ukrainian universities]. *Visnyk NAPN Ukrainy*. № 2 (2). S. 1–7. URL: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-13-5> [in Ukrainian]

10. Pro vyshchu osvitu [About higher education]: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/jpgjo> [in Ukrainian]

11. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://surl.li/jpggw> [in Ukrainian]

12. Sbrueva, A. A., Yeremenko, I. V. (2019). Formuvannia yevropeiskoho vymiru zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v konteksti internatsionalizatsii osvithnoho prostoru: monohrafiia [Formation of the European dimension of higher education quality assurance in the context of the internationalization of the educational space: monograph]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 254 s. [in Ukrainian]

13. Semenets-Orlova, I. A., Hrabovenko, N. V. (2020). Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: aspekt derzhavnoho (de)rehuliuвання [Ensuring the quality of higher education in Ukraine: the aspect of state (de)regulation]. *Publichne uriaduvannia*. № 5(25). S. 232–243. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-5\(25\)-232-243](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2020-5(25)-232-243) [in Ukrainian]

14. Sokolova I. Yevropeiski pidkhody i praktyky zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [European approaches and practices of quality assurance of higher education]. *Neperevna profesiina osvita: teoriia i praktyka (Serii: pedahohichni nauky)*. Vyp. 2(63). S. 104–113. [in Ukrainian]

15. Teoretyko-metodychni zasady zabezpechennia yakosti osvity : monohrafiia (2020) [Theoretical and methodological principles of ensuring the quality of education: monograph] / za zah. red. D. V. Karamyseva. Kh.: Vyd-vo KharPI NADU «Mahistr». 180 s. [in Ukrainian]

16. Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023–2026. Adopted by the Committee of Ministers on 14 December 2022 at the 1452nd meeting of the Ministers’ Deputies. URL: <https://cutt.ly/z2TTayy> [in English]

17. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)). К.: ТОВ «ІЦ», 2015. 32 с. [in English]

18. Van Kemenade E., Pupius M., Hardjono, T. W. (2008). More Value to Defining Quality. *Quality in Higher Education*. № 14(2). S. 175–185. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

РЯБОВОЛ Лілія Тарасівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: організації освітнього процесу у закладах освіти, методики й технології навчання суспільствознавчих дисциплін у закладах загальної середньої та вищої освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RIABOVOL Liliia Tarasivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Law and Law Enforcement of the Volodymyr Vinnichenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: organization of the educational process in educational institutions, methods and technologies of teaching social science disciplines in institutions of general secondary and higher education.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2023 р.

УДК 37(09)(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-209-103-109

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти освіти
Цentrальноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>
e-mail: nataliy040570@gmail.com

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ В СІМ'ЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

У статті проаналізовано особливості життя сім'ї сільської української інтелігенції у період з кінця ХІХ століття до початку ХХ століття.

На сучасному етапі розбудови держави особливо гостро звучання набуває питання творення національної еліти, здатної реформувати всі сторони суспільного життя. За таких умов цінним є звернення до вивчення минулого української інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема особливостей її сімейного побуту та традицій, а також, практики виховання дітей в сім'ї. Вивчення теорії і практики сімейного виховання свідчить, що родинне виховання – вічна категорія, його значення і роль завжди були, є, і будуть актуальними: це одна із форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків та інших родичів з повсякденним впливом сімейного побуту школи, засобів масової інформації, соціального та природного оточення, перша природна і постійно діюча національного виховання дітей засобами народної педагогіки у колі найближчих по крові і духу людей. Опора на виховну силу традицій, на споконвічні сімейні цінності, виявлення і підтримка позитивних тенденцій у сімейно-родинних відносинах, формах родинного спілкування набуває сьогодні особливої актуальності.

Сім'я української сільської інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ ст. відрізнялася від традиційної селянської родини за кількісними, соціальними і національними показниками. Свої особливості мала система взаємин між членами родини, що у значній мірі було пов'язано з відносно рівноправним становищем жінки та чоловіка, вихованням дітей. Водночас, джерельний та історіографічний матеріал дає підстави стверджувати про певні відмінності між сім'ями світської інтелігенції та духовенства. Вони насамперед стосувалися висоти коефіцієнта народжуваності, віку одруження, ставлення до шлюбів із представниками іноетнічної спільноти тощо.

Саме у родині міської інтелігенції були надзвичайні можливості реалізувати принцип культуровідповідності у сімейному вихованні, адже батьки органічно поєднували виховання своїх дітей з історією народу, його культурними традиціями. Діти інтелігентів відвідували музеї, бібліотеки, театри, концерти, вбираючи в себе найкращі зразки культурних надбань свого народу.

Виховання дітей міської та сільської інтелігенції різнилося за своїм контентом. Це демонструє напрям трудового виховання (у сільських інтелігентів воно практично не відрізнялося від селян), естетичного (мешканці міст мали змогу чуттєво сприймати найкращі зразки «чистого мистецтва» відвідувати музеї, галереї, музичні зали, різноманітні концерти, театри і т.д.), громадянського (Одеса – центр політичних рухів та мультипартійності Півдня України ХІХ ст.: провідні її громадські діячі та лідери визначали ідеологічну діяльність, боротьбу і т.д.), розумового (діти науковців продовжувала справу своїх батьків. Якщо декотрим з них і не вдавалося перевершити їх, то все одно, вони несли славу гідного продовжувача роду, ерудованої, досвідченої і прогресивної людини).

Проаналізувавши специфіку виховання дітей у сім'ях як сільської, так і міської інтелігенції України ХІХ ст., зроблено висновок, що даний тип родини суттєво вирізняється за змістом, засобами, методами та прийомами виховання від селянської, робітничої та сімей духовенства.

Родина української інтелігенції за рівнем розвитку дітей знаходилася на одному з вищих щаблів суспільних відносин, посідала провідне місце серед усіх типів родин у ХІХ ст. Родини як сільської, так і міської інтелігенції відіграли значну роль у культурному та інтелектуальному становленні українського суспільства.

Ключові слова: українська сім'я, традиційна селянська родина, селянська чи робітничка родина, сім'я сільських інтелігентів, родинне виховання, принцип культуровідповідності у сімейному вихованні, культурні традиції виховання дітей.